

دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهر
فصلنامه‌ی علمی- پژوهشی فضای جغرافیایی

سال دوازدهم، شماره‌ی ۳۹
پاییز ۱۳۹۱، صفحات ۹۵-۱۲۰

محمد رضا حافظ‌نیا^۱
الیه کولایی^۲
مهدی کریمی^۳

نقش فضای جغرافیایی در رقابت قدرت‌ها مطالعه موردی: آسیای مرکزی پس از جنگ سرد^۴

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۰/۰۱/۲۷ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۰/۰۶/۱۹

چکیده

فضای جغرافیایی و به تبع آن ارزش‌های فضا نقشی مهم در رفتار کشورها دارد و الگوهای رفتاری متفاوتی مانند همکاری، تعامل، رقابت و ستیز را می‌آفریند. این تحقیق به بررسی نقش فضای جغرافیایی آسیای مرکزی در رقابت قدرت‌ها پرداخته است. روش انجام تحقیق در این پژوهش، روش توصیفی- تحلیلی و ابزار گرد آوری اطلاعات، روش کتابخانه‌ای (اسنادی) و پرسشنامه‌ای می‌باشد. نتیجه تحقیق حاضر با تکیه بر یافته‌های میدانی و کتابخانه‌ای نشان می‌دهد که فضای جغرافیایی آسیای مرکزی و به تبع آن ارزش‌های این فضا در رقابت قدرت‌ها در این منطقه موثر می‌باشند. مهم‌ترین ارزش‌های جغرافیایی که موضوع رقابت می‌باشند عبارتند از: موقعیت جغرافیایی، منابع انرژی، مسیرهای انتقال انرژی، سازه انسانی و بازار مصرف آسیای مرکزی.

کلید واژه‌ها: فضای جغرافیایی، ارزش‌های جغرافیایی، آسیای مرکزی، قدرت، رقابت.

Email: mhafeznia2006@yahoo.com

۱- استاد رشته جغرافیای سیاسی در دانشگاه تربیت مدرس.

۲- استاد رشته روابط بین‌الملل در دانشگاه تهران.

۳- دانش‌آموخته کارشناسی‌ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس؛ عهده‌دار مکاتبات. Email: karimimahdi65@yahoo.com

۴- برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.

مقدمه

مکان جغرافیایی متناظر با نقطه سه بعدی محدود یا وسیع است که در فضا تعیین پیدا می‌کند. فضای جغرافیایی نیز متناظر با عرصه سه بعدی محدود یا وسیع است که مرکب از مکان‌ها و نقطه‌هایی است که در فضا با یکدیگر همبسته بوده و دارای کنش متقابل هستند (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۱۵۹-۱۵۸).

هر مکان و فضای جغرافیایی از ویژگی‌های ساختاری و کارکردی خاص خود برخوردار است که منعکس کننده ارزش‌ها، فرصت‌ها و محدودیت‌های جغرافیایی آن می‌باشد. این پتانسیل‌ها و فرصت‌ها و محدودیت‌ها به صورت ارزش‌های درک شده از سوی ملت‌ها، دولت‌ها و گروه‌های بشری در می‌آیند و مطلوبیت خاصی پیدا می‌کنند. این ارزش‌های جغرافیایی که مطلوبیت پیدا می‌کنند در رفتار و کردار انسان‌ها به صورت گروهی یا فردی اثر می‌گذارند و الگوهای رفتاری مختلفی مانند همکاری، تعامل، رقابت، ستیز، سلطه و نظایر آن را می‌آفرینند (همان: ۱۵۹-۱۵۸).

پس از فروپاشی و تجزیه اتحاد شوروی و از میان رفتن نظام دو قطبی در جهان جمهوری‌های آسیای مرکزی به استقلال رسیدند. منطقه آسیای مرکزی به عنوان یک فضای جغرافیایی واجد یک سری ارزش‌ها و فرصت‌ها و پتانسیل‌هایی می‌باشد که پس از فروپاشی شوروی و ایجاد خلاء قدرت در آسیای مرکزی موجب رقابت میان قدرت‌ها به منظور کسب این ارزش‌ها و فرصت‌ها شده است (کولایی، ۱۳۷۶: ۱). با در نظر داشتن مطالب فوق، این تحقیق به بررسی نقش فضای جغرافیایی آسیای مرکزی در رقابت قدرت‌ها (پس از جنگ سرد) می‌پردازد. بنابراین سوال اصلی تحقیق اینگونه مطرح می‌شود: کدام فرصت‌ها و ارزش‌های جغرافیایی موجب رقابت قدرت‌ها در آسیای مرکزی به عنوان یک فضای جغرافیایی واحد شده است.

سوالات تحقیق

- ۱- موقعیت جغرافیایی آسیای مرکزی چه تأثیری در رقابت قدرت‌ها در منطقه دارد؟
- ۲- منابع انرژی چه تأثیری در رقابت قدرت‌ها در منطقه آسیای مرکزی دارد؟
- ۳- آیا مسیرهای انتقال انرژی آسیای مرکزی تأثیری در رقابت قدرت‌ها در منطقه دارد؟
- ۴- سازه‌های انسانی چه تأثیری در رقابت قدرت‌ها در منطقه آسیای مرکزی دارد؟
- ۵- آیا بازارهای مصرف آسیای مرکزی تأثیری در رقابت قدرت‌ها در منطقه دارد؟

فرضیات تحقیق

- ۱- موقعیت جغرافیایی آسیای مرکزی به عنوان یکی از عوامل تأثیر گذار در رقابت قدرت‌ها در منطقه می‌باشد.
- ۲- به نظر می‌رسد منابع انرژی به عنوان یکی از عوامل تأثیر گذار در رقابت قدرت‌ها در منطقه باشد.
- ۳- مسیرهای انتقال انرژی یکی از منابع رقابت قدرت‌ها در منطقه است.
- ۴- به نظر می‌رسد سازه‌های انسانی به عنوان یکی از عوامل تأثیر گذار در رقابت قدرت‌ها در منطقه باشد.

۵- بازارهای مصرف آسیای مرکزی یکی از منابع رقابت قدرت‌ها در منطقه است.

مواد و روش‌ها

روش انجام تحقیق در این پژوهش، روش توصیفی-تحلیلی و ابزار گردآوری اطلاعات، روش کتابخانه‌ای (اسنادی) و شبه دلفی می‌باشد. جامعه آماری تحقیق، متخصصان در رشته‌های جغرافیای سیاسی، روابط بین‌الملل و علوم سیاسی می‌باشد. تعداد نمونه آماری ۵۰ نفر از متخصصان مزبور است.

تعریف مفاهیم

فضای جغرافیایی

مکان و فضای جغرافیایی دو مفهوم وابسته به هم هستند. مکان جغرافیایی متناظر با نقطه سه بعدی محدود یا وسیع است که در فضا تعیین پیدا می‌کند. فضای جغرافیایی نیز متناظر با عرصه سه بعدی محدود یا وسیع است که مرکب از مکان‌ها و نقطه‌هایی است که در فضا با یکدیگر همبسته بوده و دارای کنش متقابل هستند. هر مکان و فضای جغرافیایی از ویژگی‌های ساختاری و کارکردی خاص خود برخوردار است که منعکس کننده ارزش‌ها، فرصت‌ها و محدودیت‌های جغرافیایی آن می‌باشد. این پتانسیل‌ها و فرصت‌ها و محدودیت‌ها به صورت ارزش‌های درک شده از سوی ملت‌ها و دولت‌ها در می‌آیند و مطلوبیت خاصی پیدا می‌کنند و در رفتار و کردار انسان‌ها به صورت گروهی یا فردی اثر می‌گذارند و الگوهای رفتاری مختلفی مانند همکاری، تعامل، رقابت، ستیز، سلطه و نظایر آن را می‌آفرینند (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۱۵۹-۱۵۸).

رقابت^۵

واژه رقابت به وضعیتی اطلاق می‌شود که یک کشور در صدد بدست آوردن موقعیتی باشد بدون آنکه در صدد جلوگیری دیگران از دستیابی به آن برآید. هنگامی رقابت تبدیل به منازعه می‌شود که طرفین بکوشند موقعیت خویش را با تنزل دادن موقعیت دیگران یا ممانعت از آنها تقویت کرده و مانع دستیابی سایرین به اهداف‌شان گشته و رقبای خود را از دور خارج و یا حتی نابود کنند (هالستی، ۱۳۷۳: ۶۹۵).

موقعیت جغرافیایی

موقعیت عبارت است از چگونگی قرار گرفتن یک نقطه یا یک کشور در سطح کره زمین که خود از دو جهت قابل بررسی است: از نظر موقعیت ریاضی و از جهت مکان نسبی. که جایگاه یک مکان یا فضای جغرافیایی را نسبت به جهات چهارگانه جغرافیایی و نیز نسبت به عوامل مختلف و همچنین مکان‌ها و فضاهای دیگر و یا همجوار مشخص می‌کند (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۱۶۰).

جدول ۱. تعریف عملیاتی متغیر موقعیت جغرافیایی

مفهوم	ابعاد	معرف‌ها
موقعیت جغرافیایی	اهمیت ژئوپلیتیک	۱- موقعیت ارتباطی ۲- انگاره تهدید و همجواری
	اهمیت ژئواستراتژیک	۱- انطباق آسیای مرکزی بر هارتلند مکیندر ۲- تقابل اعضای اصلی شانگهای و ناتو در آسیای مرکزی

اهمیت ژئوپلیتیک: اهمیت ژئوپلیتیک از دو جهت قابل بررسی است: ۱- از نظر موقعیت ارتباطی: زمانی که یک مکان جغرافیایی مکان‌های جغرافیایی عمده را به هم مرتبط سازد آن مکان دارای موقعیت ارتباطی است. ۲- از نظر انگاره تهدید و همجواری: منظور احساس تهدید یک واحد سیاسی از جانب فضای جغرافیایی مجاور خود می‌باشد. اهمیت ژئواستراتژیک: اهمیت ژئواستراتژیک نیز از دو جهت قابل بررسی است: ۱- از نظر انطباق آسیای مرکزی بر هارتلند مکیندر ۲- از نظر تقابل اعضای اصلی شانگهای و ناتو در آسیای مرکزی.

بازار مصرف

هر شبکه‌ای که خرید و فروش کالا و خدمات در آن انجام پذیرد، بازار نامیده می‌شود. بازار لزوماً نباید وجود مادی داشته و فضای مشخصی را در بر گرفته باشد. به عنوان مثال بازار معاملات سهام در سطح جهانی بازاری است که عملیات آن صرفاً از طریق شبکه مخابرات بین‌المللی انجام می‌گیرد و در مجموع جای معینی ندارد (مریدی و نوروزی، ۱۳۷۳: ۱۱۹). بازار مصرف بازاری است که در آن کالاها و محصولات متنوع تولید کنندگان در آن بازار بفروش می‌رسد (فرگوسن، ۱۳۸۵: ۴۶۴).

جدول ۲. تعریف عملیاتی متغیر بازار مصرف

مفهوم	معرف
بازار مصرف	۱- بازار مصرف کالا
	۲- بازار مصرف سرمایه
	۳- بازار مصرف تکنولوژی

بازار مصرف سرمایه و تکنولوژی: کشورهای در حال توسعه معمولاً به اقتصادهای «فقیر از نظر سرمایه» یا «با پس انداز اندک» و یا با «سرمایه‌گذاری نازل» معروف هستند. در این کشورها نه تنها ذخایر جاری سرمایه، بلکه نیروی تمرکز سرمایه نیز بسیار نازل است. واردات سرمایه تا حدی می‌تواند مشکل کمبود پس‌اندازها را حل کند و نرخ تمرکز سرمایه را تا حدی افزایش دهد. سرمایه‌های خارجی نه تنها وسیله‌ی موثری در غلبه بر مشکل کمبود سرمایه، بلکه حربه‌ی مناسبی برای چیره شدن بر مشکل عقب‌ماندگی تکنولوژیک است (قره‌باغیان، ۱۳۷۳: ۷۹۶).

بازار مصرف کالا: بازار مصرف بازاری است که در آن کالاها و محصولات متنوع تولید کنندگان در آن بازار بفروش می‌رسد. کشورهای توسعه نیافته بازار مصرف کالا، سرمایه و تکنولوژی هستند. کشورهای قدرتمند و تراز اول جهان صادرکننده انواع کالاهای مصرفی، سرمایه و تکنولوژی به کشورهای فقیر و عقب مانده هستند. در این شرایط کشورهای توسعه یافته تر و تراز اول، هر یک سعی در بدست آوردن انحصاری بازار مصرف کشورهای توسعه نیافته دارند و در فضای جغرافیایی در بدست آوردن این بازار مصرف با یکدیگر رقابت می‌کنند.

انرژی

منابع انرژی برای زندگی بشر و فعالیت‌های اقتصادی - اجتماعی او جنبه حیاتی دارند. مهم‌ترین منبع تولید انرژی، انرژی‌های فسیلی است. این انرژی‌ها شامل زغال سنگ، نفت و گاز است که تحولات صنعتی جدید بعد از انقلاب صنعتی عمدتاً مرهون این نوع انرژی‌هاست و در بیان انرژی جهان جایگاه والایی دارند (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۱۶۷). به لحاظ ارتباط تنگاتنگ انرژی با زندگی روزمره مردم و جوامع و نیز حیات کشورها و دولت‌ها است که دولت‌های متقاضی و دولت‌های تولیدکننده را دائماً نگران کرده است. از همین روست که انرژی در سیاست ملی و بین‌المللی نقش تعیین کننده‌ای دارد و الگوهای از رقابت، همکاری، کشمکش، تجاوز، تعامل، همگرایی و واگرایی را در عرصه‌ی بین‌المللی شکل داده است.

جدول ۳. تعریف عملیاتی متغیر منابع انرژی

مفهوم	معرف‌ها
انرژی	۱- منابع نفت ۲- منابع گاز

جدول ۴. تعریف عملیاتی متغیر مسیرهای انتقال انرژی

مفهوم	معرف‌ها
مسیرهای انتقال انرژی	۱- امنیت ۲- صرفه‌جویی در مقیاس ۳- کشور متحد استراتژیک

امنیت: امنیت از ریشه امن گرفته شده و در لغت و اصطلاح به معنای بی‌خوفی، بی‌بیمی و در امان بودن است (دهخدا، ۱۳۴۶: ۲۱۱). امنیت ملی نیز شامل تعقیب روانی و مادی ایمنی است و اصولاً جزء مسوولیت‌های حکومت ملی است تا از تهدیدات مستقیم ناشی از خارج نسبت به بقای رژیم‌ها، نظام شهروندی و شیوه زندگی شهروندان خود ممانعت به عمل آورند (ایوبی، ۱۳۷۷: ۲).

صرفه‌جویی در مقیاس: یعنی بدست آوردن بیشترین سود با کم کردن هزینه به وسیله افزایش تولید. این عامل در مورد مسیرهای انتقال انرژی دلالت بر انتخاب نزدیک‌ترین مسیر برای انتقال انرژی به بازارهای مصرف انرژی دارد. کشور متحد استراتژیک: منظور دو کشوری است که از نظر استراتژیکی متحد هم هستند. مانند ایالات متحده و اسرائیل که برای هم متحدان استراتژیک هستند.

سازه انسانی

گروه انسانی که در خصایصی مانند مذهب، زبان، نژاد و قومیت از گروه‌های انسانی دیگر متمایز است و این خصایص شکل دهنده هویت آن گروه می‌باشد (حافظ نیا و کاویانی راد، ۱۳۸۳: ۵).

جدول ۴. تعریف عملیاتی متغیر سازه انسانی

مفهوم	معرف‌ها
سازه انسانی	۱- قومیت ۲- نژاد ۳- زبان ۴- مذهب

قومیت: مشهورترین تعریف از قومیت از «مک لین» است. به نظر وی قومیت «چگونگی تعلق به یک گروه قومی» است. قومیت شامل آگاهی نسبت به ریشه‌های تاریخی و سنت‌های مشترک است و یا برخورداری گروه از ریشه جغرافیایی، زبانی، مذاهب و الگوهای سکونت مشترک، برخورداری از ملاحظات سیاسی مشابه به ویژه در رابطه با سرزمین و نهادهای سیاسی و برخورداری از نوعی احساس تمایز و متفاوت بودن از دیگران می‌باشد (احمدی، ۱۳۷۹: ۲).

نژاد: نژاد را در معنای لغوی اصل و نسب و گوهر به مجموعه‌ی افرادی گویند که از حیث مشخصات قیافه، کوتاهی و بلندی قد، وضعیت لب و دندان، هیأت جسم، وضع مو، رنگ پوست بدن، خصایص روحی و اخلاقی با هم شباهت دارند (پالمرو دیگران، ۱۳۸۱: ۶۹).

مذهب: اگر انشعاباتی در دین به وجود بیاید هر شعبه را مذهب می‌نامند مانند مذهب تسنن و مذهب تشیع در اسلام و مذهب ملکانی و مذهب نسطوری در مسیحیت.

نظریات موضوع تحقیق

نظریه اوراسیایی برژینسکی

برژینسکی معتقد است اوراسیا در دوران جنگ سرد، صحنه اصلی رقابت بین دو ابر قدرت جهان بود و در عصر پس از جنگ نیز عرصه اختلاف و درگیری میان قدرت‌های بزرگ باقی خواهد ماند. برژینسکی می‌گوید قدرتی که بر اوراسیا تسلط داشته باشد می‌تواند بر دو منطقه از مناطق سه‌گانه مهم (که از لحاظ اقتصادی پیشرفته‌ترین مناطق می‌باشند) نظارت پیدا کند. حدود ۷۵ درصد از مردم جهان در اوراسیا زندگی می‌کنند و بیشترین ثروت فیزیکی جهان در این قلمرو واقع شده است. حدود ۶۰ درصد از درآمد جهان و حدود سه چهارم از منابع انرژی شناخته شده جهان به اوراسیا تعلق دارد. تمام قدرت‌های هسته‌ای به غیر از یک قدرت در منطقه اوراسیا قرار دارند (واعظی، ۱۳۸۷: ۵۵).

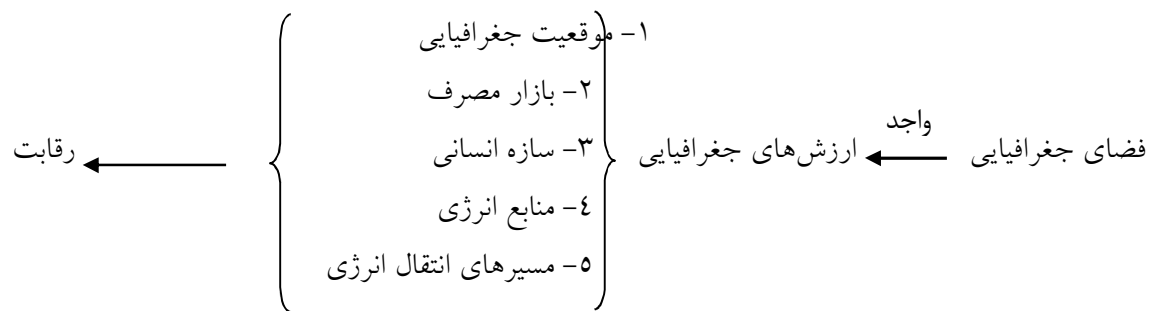
بر پایه نظریه مکندریسم جدید دو گروه از کشورها در اوراسیا قابل مشاهده می‌باشند. گروه اول متشکل از بازیگران ژئواستراتژیک فعال و گروه دوم شامل قطب‌های ژئوپلیتیک هستند. بازیگران ژئواستراتژیک فعال به آن گروه از کشورها گفته می‌شود که دارای ظرفیت و اراده ملی برای قدرت‌نمایی، یا نفوذ فرامرزی به منظور تغییر اوضاع ژئوپلیتیک موجود هستند. بازیگران ژئوپلیتیک محور یا قطب‌های ژئوپلیتیک کشورهایی هستند که اهمیت آنها ناشی از قدرت و انگیزه آنها نیست، بلکه از جایگاه حساس و از پیامدهای ناشی از شرایط آسیب‌پذیر آنها برای بازیگران ژئواستراتژیک فعال سرچشمه می‌گیرد. بازیگران ژئوپلیتیک محور با ویژگی جغرافیایی خود مشخص می‌شوند. (واعظی، ۱۳۸۷: ۵۶).

نظریه نظام جهانی

این نظریه در اوائل دهه‌ی ۱۹۷۰ توسط ایمانوئل والرشتاین مطرح شد. نظریه نظام جهانی کوششی است برای تشریح خاستگاه سرمایه‌داری، انقلاب صنعتی و پیوندهای پیچیده موجود میان جهان‌های اول و دوم و سوم. از دیدگاه والرشتاین، نظام نوین جهانی در حدود ۵۰۰ سال قبل در اروپای غربی به منتهی ظهور رسید. این نظام بر شبکه‌های بازرگانی سرمایه‌داری مبتنی بود که از مرزهای کشوری فراتر رفتند و از این روی «اقتصاد جهانی سرمایه‌داری» خوانده می‌شوند. انگیزه انباشت سرمایه موجب بروز رقابت فزاینده‌ی میان تولیدکنندگان سرمایه‌دار برای تصاحب کار، مواد و بازارها شد و با فراز و نشیب‌های رقابت در چهارچوب بحران‌های اضافه تولید مناطق متفاوتی از جهان، در گسترش ناموزون اقتصاد جهان ادغام شدند (زاهدی، ۱۳۸۵: ۱۰۷). این گسترش ناموزون جهان را به سه نوع جامعه تقسیم کرد که بستگی‌های متقابلی دارند: ۱- جوامع مرکزی یا هسته‌ای که در تولید صنعتی و توزیع تخصص یافته‌اند، دولت‌هایی بالنسبه قوی داشته و به نحو چشمگیری در امور جوامع غیر هسته‌ای مداخله دارند. ۲- در آن سو، یعنی در پیرامون، کشورهایی قرار دارند که به تولید مواد خام متکی هستند، دولت‌هایی ضعیف و بورژوازی کوچک و طبقه دهقانی وسیعی دارند و به شدت زیر نفوذ جوامع هسته‌ای قرار دارند. ۳- و بالاخره، جوامع باقی مانده جوامع شبه پیرامونی را شکل می‌دهند که در خصوصیات هر دو حیطه مرکز و پیرامون سهیم‌اند. در این تئوری جمهوری‌های آسیای مرکزی جزو کشورهای پیرامون می‌باشند که به تولید مواد خام متکی هستند و به شدت زیر نفوذ جوامع هسته‌ای قرار دارند.

نظریه بازخواهی و سلطه جویی

این نظریه توسط رولان برتون مطرح شده است. وی معتقد است که توسعه طلبی یکی از گرایش‌های ذاتی دولت است و حکومت ملی علاقه وافری دارد برای توجیه انگیزه حیاتی رشد که به طور عمده گرایشی سلطه جویانه است، از این استدلال استفاده کند که نیاز به کامل کردن سرزمین خود و به دست آوردن تمام سرزمین‌هایی داشته است که بخشی از مردم آن کشور در آنها به سر می‌برند. مطالبه سرزمین‌های پس داده نشده، همان بازخواهی است، واژه و مفهومی که ابتدا در ایتالیا ظاهر شد (برتون، ۱۳۸۰: ۱۴۶).

شکل ۱. مدل نظری تحقیق: نقش فضای جغرافیایی در رقابت قدرت‌ها

محیط‌شناسی تحقیق

منطقه‌ی آسیای مرکزی را برخی‌ها به غلط آسیای میانه می‌نامند. سیاستمداران کشورهای اروپایی و آمریکایی می‌کوشند جهان سیاسی را به مناطق مختلف، بر اساس دوری یا نزدیکی به خود، تقسیم نمایند. این نگاه ویژه به جهان سیاسی، بر اساس «خود را مرکز جهان فرض کردن» و باقیمانده را «دور» یا «نزدیک» به خود دانستن متکی است. این گونه تقسیم بندی جهان سیاسی ریشه در رقابت‌های ژئوپلیتیک «شرق» و «غرب» نخست میان روسیه و بریتانیا و سپس ایالات متحده آمریکا و اتحاد جماهیر شوروی دارد (مجتهدزاده و عسگری، ۱۳۸۵: ۸۶).

در قیاس این مفهوم سازی بود که متصرفات شوروی تحت عنوان آسیای نزدیک (منطقه‌ی قفقاز و شمال قفقاز)، آسیای میانه (پنج کشور شرق دریای خزر) و آسیای دور (سرزمین سبیری) نامیده شد. از آن پس به منطقه آسیای مرکزی، آسیای میانه اطلاق گردید (احمدیان شالچی، ۱۳۷۸: ۲۲)، ولی قبل از آن، این منطقه‌ی ترکستان و یا ماوراءالنهر گفته می‌شد. اصطلاح آسیای مرکزی^۶ بعدها در دنیای انگلیسی زبان رایج شد اما غربی‌ها با نام گذاری آسیای میانه توسط شوروی و درج آن در دایره‌المعارف بزرگ شوروی در سال ۱۹۵۷، آسیای میانه را تلویحاً پذیرفتند (گروه مؤلفین، ۱۳۷۳: ۱۱).

محدوده‌ی آسیای مرکزی از غرب به دریای خزر، از شرق به چین و مغولستان و از شمال به مرداب‌های تیومن سبیری محدود است. قسمت‌های جنوبی و جنوب شرقی به وسیله‌ی ارتفاعات محصور است و قسمت‌های مرکزی آن شامل جلگه‌ها و صحاری می‌باشد.

آسیای مرکزی با وسعت ۳/۴۹۴/۴۰۰ کیلومتر مربع دارای ۶۰۶۷۱۲۲۳ نفر جمعیت می‌باشد که بیش از سه چهارم آن مسلمان می‌باشد (The World Fact Book-2009). منطقه مورد نظر شامل ۵ کشور قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ازبکستان و ترکمنستان می‌باشد. درگذشته نیز به این منطقه ترکستان و یا ماوراءالنهر گفته می‌شد (گروه مؤلفان، ۱۳۷۳: ۱۲).

نقشه شماره ۱. نقشه سیاسی منطقه آسیای مرکزی. منبع (http://deulin-nikolai.net)

یافته‌های تحقیق

یافته‌های کتابخانه‌ای

اهمیت موقعیت جغرافیایی آسیای مرکزی در رقابت قدرت‌های جهانی منطقه آسیای مرکزی به عنوان یک فضای جغرافیایی واجد یک سری ارزش‌ها و فرصت‌ها و پتانسیل‌هایی می‌باشد که پس از فروپاشی شوروی و ایجاد خلاء قدرت در آسیای مرکزی موجب رقابت میان قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به منظور کسب این ارزش‌ها و فرصت‌ها شده است. به طور کلی می‌توان بازیگران درگیر در منطقه آسیای مرکزی را در سه سطح دسته بندی کرد:

- ۱- در سطح جهانی: آمریکا، اتحادیه اروپا، روسیه، چین
- ۲- در سطح فرامنطقه‌ای: روسیه، ترکیه، هند، ایران، چین، عربستان، پاکستان
- ۳- در سطح منطقه‌ای: قزاقستان، ازبکستان، ترکمنستان، قرقیزستان، تاجیکستان

موقعیت ژئواستراتژیک کشورهای آسیای مرکزی این منطقه را فوق‌العاده محوری کرده است. جمهوری‌های آسیای مرکزی بر سر راه روسیه، خاورمیانه، جنوب آسیا و خاور دور قرار دارند. این موقعیت ارتباطی مناسب موجب شده قدرت‌های بزرگ همیشه چشم به این منطقه داشته باشند (سینگ روی، ۱۳۸۰: ۲). همچنین این منطقه به کشورهای و مناطق قابل توجهی دسترسی دارد: از شمال به روسیه و از شرق به چین به عنوان قدرت‌های درجه اول، از جنوب به ایران و افغانستان و هند و از غرب به دریای خزر. موقعیت جغرافیایی آسیای مرکزی از دو جهت قابل بررسی است. ۱- از نظر اهمیت ژئوپلیتیک: اهمیت ژئوپلیتیک از دو جهت قابل بررسی است: الف. از نظر موقعیت ارتباطی: زمانی که یک مکان جغرافیایی مکان‌های جغرافیایی عمده را به هم مرتبط سازد آن مکان دارای موقعیت ارتباطی است. ب. از نظر انگاره تهدید و همجواری: منظور احساس تهدید یک واحد سیاسی از جانب فضای جغرافیایی مجاور خود می‌باشد. ۲- از نظر اهمیت ژئواستراتژیک: اهمیت ژئواستراتژیک نیز از دو جهت قابل بررسی است: الف. از نظر انطباق آسیای مرکزی بر هارتلند مکیندر ب. از نظر تقابل اعضای اصلی شانگهای و ناتو در آسیای مرکزی. بر این اساس در جدول ۵ اهمیت موقعیت جغرافیایی آسیای مرکزی برای هر یک از قدرت‌های سطوح سه‌گانه (با توجه به شاخص‌های موقعیت جغرافیایی) آمده است.

جدول ۵. اهمیت موقعیت جغرافیایی آسیای مرکزی برای قدرت‌های رقابت کننده در منطقه

قدرت‌های رقابت کننده در منطقه	شاخص‌های اهمیت موقعیت جغرافیایی آسیای مرکزی برای قدرت‌های رقابت کننده در منطقه
ایالات متحده آمریکا	۱- ایجاد پایگاه‌های نظامی در منطقه برای تقویت جبهه افغانستان ۲- مبارزه با تروریسم و افراط‌گرایی اسلامی ۳- دسترسی مستقیم به سرزمین و فضای جغرافیایی رقبا و مخالفین و اعمال فشار بر آنها و شکل‌دهی به فضای احساس تهدید و رعب برای آنها نظیر ایران، افغانستان، روسیه و چین ۴- کاربری فضای جغرافیایی منطقه در طراحی عملیات نظامی به طور اعم و شکل‌دهی به فرضیه مکان و سمت تهدید جدید برای رقبای قدرتمند نظامی بویژه ایران، روسیه و چین
چین	۱- آسیای مرکزی به منزله‌ی پلی میان شرق و غرب برای چین ۲- مبارزه با اسلام‌گرایی و جدایی طلبی در آسیای مرکزی و سین کیانگ ۳- جلوگیری از دسترسی قدرت‌های خارجی به آسیای مرکزی
روسیه	۱- تأمین امنیت مرزهای روسیه ۲- متحد کردن کشورهای آسیای مرکزی در حوزه CIS و تبدیل آنها به متحدان نزدیک ۳- حفظ فدراسیون روسیه از خطر تجزیه ۴- جلوگیری از دسترسی قدرت‌های خارجی به آسیای مرکزی ۵- مبارزه با تروریسم در آسیای مرکزی ۶- مبارزه با توسعه افراط‌گرایی اسلامی و ملی‌گرایی در آسیای مرکزی
اتحادیه‌ی اروپا	۱- جلوگیری از اشاعه سلاح‌های کشتار جمعی و جنایات سازمان یافته ۲- مبارزه با تروریسم در آسیای مرکزی ۳- جلوگیری از بازگشت سلطه روسیه به منطقه

۴- همکاری با کشورهای آسیای مرکزی در جلوگیری از قاچاق مواد مخدر ۵- مبارزه با افراط‌گرایی اسلامی در آسیای مرکزی	
۱- مبارزه با افراط‌گرایی اسلامی ۲- مبارزه با تروریسم ۳- جلوگیری از نفوذ ایران، روسیه و چین با برخورداری از حمایت آمریکا ۴- حضور بیشتر در منطقه در قالب نیروهای ناتو و پشتیبانی از جبهه افغانستان	ترکیه
۱- جلوگیری از شکل‌گیری یک بلوک اسلامی مخالف با هند در آسیای مرکزی ۲- جلوگیری از نفوذ پاکستان در منطقه ۳- مبارزه با تروریسم در آسیای مرکزی ۴- مبارزه با توسعه افراط‌گرایی اسلامی در منطقه ۵- تقویت موقعیت هند به عنوان یک بازیگر کلیدی در مبارزه جهانی بر علیه تروریسم	هند
۱- نفوذ در آسیای مرکزی و در نتیجه افزایش عمق استراتژیک کشور در برابر هند ۲- جلوگیری از نفوذ هند در منطقه	پاکستان
۱- جلوگیری از گسترش جدایی طلبی و ناسیونالیسم افراطی ۲- ضعف فرایندهای کشور- ملت و انسجام ناکافی نهادهای سیاسی و منجر شدن این موارد به جنگ داخلی و ایجاد یک بحران انسانی و سیل آوارگان به ایران ۳- جلوگیری از رسوخ مخالفان ایران در آسیای مرکزی از طریق همکاری با چین و روسیه	ایران
۱- جلوگیری از گسترش اصول‌گرایی به سبک جمهوری اسلامی ایران ۲- حمایت از افراط‌گرایان اسلامی در آسیای مرکزی	عربستان
۱- مسائل قومی و نژادی و زبانی ۲- افراط‌گرایی اسلامی در آسیای مرکزی ۳- جلوگیری از قاچاق مواد مخدر ۴- مسائل ارضی و مرزی ۵- دنبال کردن استراتژی‌های متضاد ملی	جمهوری‌های آسیای مرکزی

اهمیت نفت و گاز آسیای مرکزی برای بازیگران سطح جهانی رقابت کننده در منطقه دو کشور تاجیکستان و قرقیزستان دارای منابع نفتی و گازی قابل توجهی نیستند و نیاز خود را از سه کشور دیگر آسیای مرکزی تأمین می‌کنند. ازبکستان بر اساس آمارهای سال ۲۰۰۸ دارای ۰.۵۹۴ میلیارد بشکه ذخایر نفتی اثبات شده است. این کشور در زمینه تولید نفت رتبه ۵۱ و در زمینه صادرات نفت رتبه ۷۰ را دارد. همچنین دارای ذخایر گازی اثبات شده به میزان ۶۵ میلیارد فوت مکعب می‌باشد و در زمینه تولید گاز رتبه ۱۱ و صادرات گاز رتبه ۱۶ را دارد (The World Fact Book-2009). ترکمنستان بر خلاف سایر جمهوری‌های آسیای مرکزی دارای میدین بزرگ گازی است. این کشور بر اساس آمارهای سال ۲۰۰۸ دارای ۶۰۰ میلیون بشکه ذخایر نفتی اثبات شده است. این کشور در زمینه تولید نفت رتبه ۴۲ و در زمینه صادرات نفت رتبه ۳۴ را دارد. ترکمنستان همچنین دارای ذخایر

گازی اثبات شده به میزان ۱۰۰ میلیارد فوت مکعب می‌باشد. این کشور در زمینه تولید گاز رتبه ۱۰ و در زمینه صادرات گاز رتبه ۶ را دارد. قزاقستان از نظر جغرافیایی، بزرگ‌ترین و از نظر منابع نفتی، غنی‌ترین کشور آسیای مرکزی است (دریابار، ۱۳۸۳: ۱۹۵). این کشور بر اساس آمارهای سال ۲۰۰۸ دارای ۳۰ میلیارد بشکه ذخایر نفتی اثبات شده و بیش از ۸۵ میلیارد بشکه ذخایر پیش بینی شده است. این کشور در زمینه تولید نفت در دنیا رتبه ۱۹ و در زمینه صادرات نفت رتبه ۱۳ را دارد. قزاقستان همچنین دارای ذخایر گازی اثبات شده به میزان ۱۰۰ میلیارد فوت مکعب می‌باشد. این کشور در زمینه تولید گاز رتبه ۲۶ و در زمینه صادرات گاز رتبه ۱۵ را در دنیا دارد (<http://tonto.eia.doe.gov>). جدول ۶ اهمیت منابع انرژی منطقه را برای هر یک از قدرت‌ها نشان می‌دهد.

جدول ۶. اهمیت انرژی آسیای مرکزی برای قدرت‌های رقابت کننده سطوح مختلف در منطقه

قدرت‌های رقابت کننده در منطقه	شاخص‌های اهمیت انرژی آسیای مرکزی برای قدرت‌های رقابت کننده در منطقه
ایالات متحده آمریکا	۱- ناپایداری سیاسی در خاورمیانه و پتانسیل تهدید تولیدات انرژی ۲- نیاز به متنوع کردن منبع جغرافیایی تأمین انرژی ۳- کنترل منابع انرژی منطقه به عنوان ابزار اعمال نفوذ در سیاست جهانی
روسیه	۱- انحصارطلبی در بازار گاز طبیعی با خرید گاز منطقه ۲- جلوگیری از ورود قدرت‌های دیگر در بازی انرژی با خرید نفت و گاز آسیای مرکزی
چین	۱- اهمیت یابی روزافزون نقش گاز در ترکیب انرژی مصرفی داخلی چین ۲- نیاز روزافزون چین به منابع انرژی فسیلی با توجه به نرخ رشد اقتصادی و جمعیتی این کشور
اتحادیه اروپا	۱- دستیابی به منابع انرژی جایگزین روسیه ۲- کاهش ذخایر و تولیدات نفتی خاورمیانه
هند	۱- کاستن از وابستگی این کشور به زغال سنگ ۲- کاهش ذخایر و تولیدات نفتی خاورمیانه ۳- افزایش ذخایر و تضمین تنوع در منابع انرژی
ترکیه	۱- متنوع کردن منبع جغرافیایی تأمین انرژی ۲- بهبود بخشی به امنیت انرژی ۳- تبدیل شدن به مرکزیت ترانزیت انرژی با خرید انرژی منطقه
ایران	۱- تبدیل شدن به مرکزیت ترانزیت انرژی با وارد کردن انرژی منطقه
پاکستان	۱- نرخ رشد اقتصادی مداوم و به دنبال آن افزایش تقاضا برای مصرف انرژی ۲- تبدیل شدن به مرکزیت ترانزیت انرژی با خرید انرژی منطقه
عربستان	منابع انرژی منطقه اهمیت خاصی برای این کشور ندارند.
قزاقستان	۱- وابستگی به واردات گاز از ازبکستان و ترکمنستان
ازبکستان	۱- وابستگی به واردات نفت از قزاقستان
ترکمنستان	۱- وابستگی به واردات نفت از قزاقستان
قرقیزستان	۱- وابستگی حیات اقتصادی این کشور به واردات انرژی از ترکمنستان، قزاقستان و ازبکستان
تاجیکستان	۱- وابستگی حیات اقتصادی این کشور به واردات انرژی از ترکمنستان، قزاقستان و ازبکستان

مسیرهای انتقال انرژی

مسیر انتقال انرژی هم برای کشورهای مصرف‌کننده و هم تولیدکننده بسیار مهم هستند. در اقتصاد کشورهای تولیدکننده انرژی، صادرات انرژی سهم بالایی دارد، به همین دلیل تولیدکنندگان به امنیت مسیرهای انتقال انرژی اهمیت داده و نسبت بدان واکنش نشان می‌دهند. کشورهای مصرف‌کننده اغلب صنعتی نیز به دلیل اینکه انرژی نقش مهمی در ارتقاء سطح اقتصادی این کشورها داراست، در سطح بین‌المللی و منطقه‌ای برای کنترل، نظارت، دستیابی به حوضه‌های جدید، تأمین امنیت مسیرهای انرژی با همدیگر رقابت می‌کنند.

تمامی کشورهایی که در مسیر انتقال انرژی از مبدأ تا مقصد قرار دارند، سعی در عبور دادن مسیرهای انتقال از خاک خود دارند. زیرا: ۱- در واقع می‌خواهند منافع و امنیت تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان انرژی فسیلی جهان را با مزیت جغرافیایی خود پیوند بزنند. ۲- ضمن تولید اشتغال و منابع اقتصادی و فرصت‌های سیاسی در روابط خود با صادرکنندگان انرژی، به تولید امنیت و تقویت امنیت ملی خود در برابر تهاجم خارجی و تهدیدات بیرونی بپردازند. جهت انتقال منابع انرژی منطقه، مسیرهای مختلفی وجود دارد، چه آنهایی که در حال حاضر فعالند و چه مسیرهایی که در مرحله طراحی قرار دارند، در یک طبقه بندی کلی می‌توان این مسیرها را به پنج مورد تقسیم کرد:

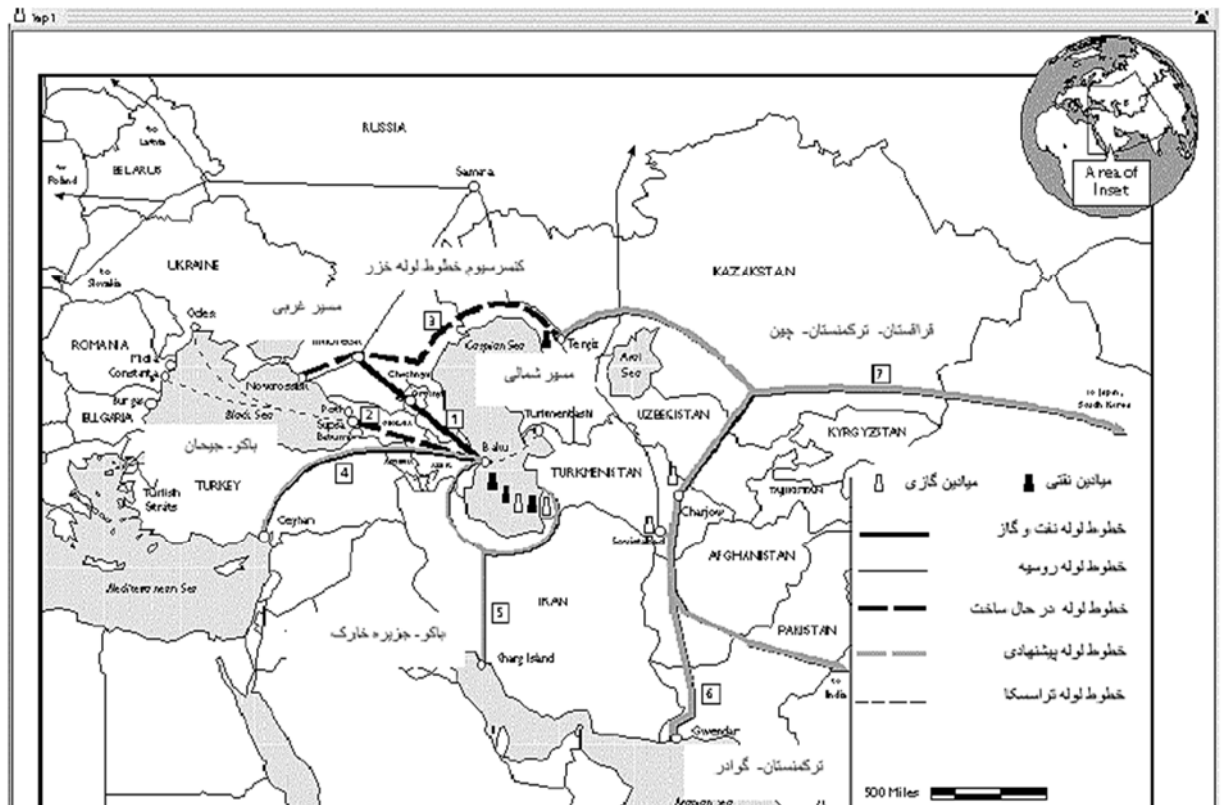
الف- مسیر شمالی: نفت و گاز قزاقستان و آذربایجان را از طریق دریای سیاه منتقل می‌کند و مورد حمایت روسیه است.

ب- مسیر جنوبی: منابع انرژی کشورهای آسیای مرکزی را به خلیج فارس منتقل می‌کند و مورد حمایت ایران است.

ج- مسیر غربی: نفت و گاز دو کشور قزاقستان و ترکمنستان را از طریق آذربایجان، ترکیه و گرجستان (دریای سیاه) به اروپا منتقل می‌کند که مورد حمایت ایالات متحده و اتحادیه اروپا است.

د- مسیر جنوب شرقی: منابع نفت و گاز این منطقه را به بنادر پاکستان، دریای عمان و هندوستان می‌رساند و مورد حمایت افغانستان و پاکستان است.

ه- مسیر شرقی: نفت و گاز قزاقستان و ترکمنستان را به شرق چین منتقل می‌کند و مورد حمایت چین قرار دارد (طباطبایی، ۱۳۸۳: ۱۰۶).

نقشه شماره ۲. مسیرهای انتقال انرژی در آسیای مرکزی (ترسیم: نگارندگان)

سازه انسانی

سازه انسانی گروه انسانی است که در خصایصی مانند مذهب، زبان، نژاد و قومیت از گروه‌های انسانی دیگر متمایز می‌شوند و این خصایص شکل دهنده هویت آن گروه می‌باشد.

مذهب

اسلام دین اکثریت مردم آسیای مرکزی می‌باشد هر چند که تعداد زیادی مسیحی (ارتدوکس و پروتستان) نیز در منطقه وجود دارد. اغلب مسلمانان آسیای مرکزی سنی مذهب می‌باشند. البته مسلمانان شیعی مذهب نیز در آسیای مرکزی (فقط در تاجیکستان) حضور دارند. از نظر مذهب، کشورهای عربستان، ترکیه، پاکستان با مسلمانان سنی مذهب منطقه و ایران با مسلمان شیعی مذهب تاجیکستان قرابت دارند.

تجدید حیات اسلامی در آسیای مرکزی و به خصوص در تاجیکستان با روی کار آمدن گورباچف در سال ۱۹۸۵ برجسته‌تر شد. اما افراط‌گرایی اسلامی از دیگر کشورهای اسلامی به منطقه وارد شده است. بازیگران اصلی در این زمینه عربستان سعودی، افغانستان و پاکستان بودند. افراط‌گرایی اسلامی در آسیای مرکزی به وسیله‌ی وهابیت و حرکت اسلامی ازبکستان^۷ حمایت می‌شود. وهابیت به وسیله عبد الوهاب در عربستان پایه‌گذاری شد و با روی آوردن سران عربستان به این فرقه و کشف ذخایر عظیم نفتی در این کشور در سال ۱۹۷۰، ترویج وهابیت تبدیل به

7. Islamic Movement of Uzbekistan (IMU)

عنوان رکن اساسی سیاست خارجی عربستان شد. وهابیت و صوفیسم در آسیای مرکزی به عنوان دو ایدئولوژی ناسازگار با یکدیگر می‌باشند. اسلام در آسیای مرکزی به طور سنتی سازگار و مخالف بنیادگرایی بود. هدف خاص وهابیت در منطقه حذف خط و مشی صوفیستی در آسیای مرکزی بود (Pandita, Radical Islam in Central Asia: <http://www.kashmirherald.com>).

از دیگر بازیگران در زمینه حمایت از افراط‌گرایی اسلامی در منطقه، پاکستان می‌باشد. این کشور به عنوان مبتکر جنبش طالبان در آسیای مرکزی شناخته می‌شود. در طول جنگ افغانستان- شوروی هزاران جوان ازبک و تاجیک مخفیانه به پاکستان اعزام شدند و در اردوگاه‌های افغان‌ها آموزش نظامی دیدند. این نیروها توانستند حکومت طالبان را در افغانستان تشکیل دهند. کاری که پاکستان برای نفوذ بیشتر خود در آسیای مرکزی انجام داده شد (Pandita, Radical Islam in Central Asia: <http://www.kashmirherald.com>). در پرتو همکاری با آمریکا و حمایت از دولت طالبان، مدارس طلبه‌ها در پاکستان به یکی از کانون‌های صدور خشونت‌گرایی در آسیای مرکزی تبدیل گردید. اساساً سنی مذهب‌های ساکن آسیای مرکزی به ویژه دره فرغانه در برابر تمایلات ترویج شده از سوی پاکستان به حرکت درآمده‌اند (کولایی، ۱۳۸۸: ۲۵).

نژاد و زبان

از لحاظ نژادی قزاقستان، قرقیزستان، ازبکستان، ترکمنستان کشورهای هستند که همگی ترک هستند و با ترکیه نژاد و زبان واحدی دارند. فقط تاجیکستان با ریشه‌های فرهنگی و نژاد تاجیکی خودش از این کشورها متفاوت و با ایران اشتراکات نژادی و زبانی دارد.

ترکیه جزو اولین کشورهایی بود که پس از اعلام استقلال جمهوری‌های آسیای مرکزی با دولت‌های جدید منطقه روابط دیپلماتیک برقرار کرد و استراتژی نفوذ فرهنگی و اقتصادی را در قالب کمک به کشورهای برادر دنبال و با میانجی‌گری بین کشورهای استقلال یافته و غرب خود را به عنوان شریک استراتژیک آمریکا در این منطقه مطرح کرد. ترکیه در مقابل استقلال جمهوری‌های آسیای مرکزی، در تعقیب اهداف بلند مدت و در چهارچوب سیاست پان ترکیسم حرکت می‌کرد، ولی با توجه به حساسیت‌های کشورهای روسیه و چین و نداشتن توان لازم برای پاسخگویی به نیازهای جمهوری‌های آسیای مرکزی در این زمینه ناموفق بود (کولایی، ۱۳۷۶: ۱۴۴). با توجه به سیستم کنونی، ترکیه می‌تواند به عنوان یک الگو برای کشورهای مسلمان آسیای مرکزی درآید اما در رسیدن به این هدف موانعی بر سر راه ترکیه وجود دارد: ۱- تمایل کشورهای آسیای مرکزی به داشتن ارتباط مستقیم با کشورهای اروپایی و آمریکا ۲- وجود رقیب‌های سرسختی چون روسیه و چین ۳- نداشتن توان لازم برای پاسخگویی به نیازهای جمهوری‌های آسیای مرکزی.

یکی از مهم‌ترین رویکردهای ایران در زمینه سیاست خارجی، گسترش مناسبات با کشورهای همسایه است. از این نظر ایران توجه خاصی به کشورهایی دارد که نقاط مشترکی با ایران دارند. ایده برقراری همکاری‌های سه جانبه میان سه کشور ایران، افغانستان و تاجیکستان از زمان فروپاشی شوروی سابق، مورد توجه دولتمردان ایران قرار گرفت. در

واقع، پایان جنگ سرد باعث شد تا زمینه‌های مناسبی برای برقراری و بسط روابط فرهنگی با تأکید بر زبان فارسی میان سه کشور مذکور به وجود آید (احدی، ۱۳۸۵: ۲). موانعی که بر سر راه همگرایی این سه کشور وجود دارد عبارتند از: ۱- حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای و جهانی در تاجیکستان و افغانستان ۲- اقتصادهای ناهمگون ۳- ارزش‌های سیاسی متفاوت.

قومیت

مرزهای سیاسی منطقه آسیای مرکزی کمتر با الگوهای قومیتی آنها مطابق می‌باشد. به همین دلیل تمامی کشورهای آسیای مرکزی، کشورهای چندقومیتی هستند. حکومت‌های ملی سعی دارند تمام سرزمین‌هایی که بخشی از مردم آن کشور در آنها به سر می‌برند را بدست آورند و بدین ترتیب برای انطباق مرزهای سیاسی خود با مرزهای ملی و عبارتی تشکیل کشور ملی تلاش می‌کنند و با دیگر کشورها در رقابتند. این موضوع همان بازخواهی است. زمینه این بازخواهی در آسیای مرکزی وجود دارد.

آنچه که امروز به عنوان بحران قومی و اختلاف میان کشورها در این منطقه وجود دارد، در واقع ریشه در استراتژی دولت شوروی دارد. حکومت مسکو با اقداماتی که نزدیک به سه ربع قرن به طول انجامید، کوشید به منظور محدود کردن حرکت‌های ملی در درون مرزها، اقوام مختلف اتحاد جماهیر شوروی را در قالب خلق شوروی شکل بخشد (تقوی، ۱۳۷۳: ۱۳۱). مسأله‌ی مهمی که در مورد توزیع جمعیت بر اساس نژاد، اقوام، مذهب و زبان آسیای مرکزی بایستی در نظر گرفته شود، تقسیم‌بندی جغرافیایی آن است. این تقسیم‌بندی حاصل سیاست‌های نفاق‌افکنانه دولت شوروی از سال ۱۹۲۴ تا ۱۹۳۶ بوده است (تقوی اصل، ۱۳۷۹: ۶۹). خصیصه‌ی دیگر این تقسیم‌بندی ایجاد ناراحتی و کینه در دل جمهوری‌های همسایه بوده است. دادن شهر اوش به قرقیزستان که مورد ادعای ازبکستان می‌باشد، نمونه‌ای از این مسائل هست که در حال حاضر بین جمهوری ازبکستان و قرقیزستان تنش‌هایی را ایجاد نموده است (منون، ۱۳۷۶: ۱۰۱). از دیگر مسایل آسیای مرکزی روس‌های ساکن در این منطقه می‌باشد. مهاجرت روس‌ها به آسیای مرکزی از زمان تصرف و غلبه بر این منطقه صورت گرفت. ابتدا روس‌ها را در مناطق حاصل‌خیز و خوش آب و هوای قزاقستان جای دادند و قزاق‌ها به مناطق خشک و کوهستانی رانده شدند. در دوران شوروی سابق هم تعداد زیادی از روس‌ها در شهرهای بزرگ برای دست یافتن به کارهای مدیریتی استخدام شدند (تقوی، ۱۳۷۳: ۱۳۳). یکی از دلایل عمده توجه فدراسیون روسیه به وضعیت روس‌های ساکن در خارج نزدیک مسأله‌ی اعمال تبعیض نسبت به آنها در امور گوناگون سیاسی - اجتماعی - اقتصادی است. البته در این امر در همه موارد مصداق واقعی ندارد. حمایت از حقوق این گروه‌ها نیز در واقع ابزار مناسبی را در اختیار فدراسیون روسیه قرار می‌دهد، تا در جهت حمایت از آنان حضور خود را توجیه نماید (کولایی، ۱۳۸۵: ۱۰۸). با توجه به مباحث مطرح شده در بخش سازه انسانی می‌توان اینگونه نتیجه‌گیری کرد: در سطح بازیگران جهانی، عامل سازه انسانی تنها برای روسیه حائز اهمیت است. در سطح بازیگران فرامنطقه‌ای عامل سازه انسانی برای همه بازیگران بجز هند دارای اهمیت است و در سطح منطقه‌ای نیز سازه انسانی برای همه بازیگران عامل رقابت در منطقه می‌باشد.

بازار مصرف

اقتصاد آسیای مرکزی در دوران اتحاد شوروی در ابتدا به تولید کالای خاصی (پنبه) تخصیص یافته بود سپس به دو بخش ویژه‌ی صادرات و کالاهای مصرفی محلی تبدیل گردید و در مرحله بعد شرکای تجاری (روسیه و دیگر جمهوری‌های اروپایی) محدود شدند و در مرحله‌ی چهارم توسعه‌ی وابسته منطقه سبب آسیب پذیری شدید آن در برابر نوسانات بازار گردید و در نهایت بخش وسیعی از فعالیت‌های اقتصادی در منطقه به تولید پنبه تخصیص داده شد (کولایی، ۱۳۷۶: ۵۱). یکپارچگی اقتصادی که از سوی برنامه‌ریزان اقتصادی شوروی طراحی و اجرا شده بود، رهبران جمهوری‌های آسیای مرکزی را با دشواری‌هایی جدید در کسب استقلال واقعی رو به رو کرده است. همه جمهوری‌ها پس از کسب استقلال، در پی یافتن راه‌های جدید و شرکای تازه برای رفع نیازهای اساسی اقتصادی خود برآمده‌اند (کولایی، ۱۳۸۸: ۵۹).

آسیای مرکزی بازار مصرف کالا

برای درک میزان وابستگی آسیای مرکزی به کالاهای مصرفی و اهمیت این بازار مصرف برای کشورهای مختلف باید به بررسی میزان صادرات و نوع کالای صادراتی کشورهای مختلف به این منطقه پرداخته شود.

جدول ۷. سهم آسیای مرکزی در صادرات هر کدام از قدرت‌های منطقه‌ای، فرا منطقه‌ای و جهانی (به درصد)^۸

سال	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹
کشور صادر کننده				
اتحادیه اروپا	۰.۵۴	۰.۶۱	۰.۵۷	-
ایالات متحده آمریکا	-	۰.۱۰	۰.۱۱	۰.۱۰
روسیه	-	۴.۳۰	۳.۹۱	۴.۵۳
چین	-	۱.۰۴	۱.۵۸	۱.۳۹
هند	-	۰.۱۵	۰.۱۴	-
ترکیه	-	۱.۸۱	۱.۷۱	۲.۰۶
ایران	۰.۷۳	-	-	-
پاکستان	-	۰.۰۷	۰.۰۵	۰.۰۵
عربستان	-	۰.۰۰۱	-	-
قزاقستان	-	۳.۳۲	۳.۰۸	۳.۷۸
ازبکستان	۱۰.۹۱	-	-	-
ترکمنستان	۳.۸۱	-	-	-
قرقیزستان	۲۷.۲۰	-	-	-
تاجیکستان	-	۱۴.۱۷	-	-

۸. اطلاعات این جدول از سایت مرکز تجارت بین‌الملل (ITC(International Trade Center)) اخذ و درصد صادرات هر یک از قدرت‌ها به منطقه محاسبه شده است.

قدرت‌های رقابت‌کننده کالاهای مصرفی زیادی به آسیای مرکزی صادر می‌کنند که عمدتاً کالاها شامل: تجهیزات خط آهن و تراموا، تجهیزات الکترونیکی، تجهیزات پزشکی، هواپیما و تجهیزات آن، آهن و فولاد، پلاستیک، گوشت، وسایل آرایشی و چوب و محصولات چوبی، کفش، انواع پارچه‌ها، شیشه و ظروف شیشه‌ای، کالاهای پلاستیکی، انواع چرم، مواد غذایی، روغن‌های گیاهی و حیوانی و دیگر کالاهای مصرفی می‌شود (ITC:2009).

بر اساس جدول ۸ بازار مصرف کالای آسیای مرکزی بیشترین اهمیت را در بین قدرت‌های جهانی برای روسیه و چین و اتحادیه اروپا دارد. همچنین بازار مصرف کالای منطقه بیشترین اهمیت را در بین قدرت‌های فرامنطقه‌ای برای ترکیه و ایران دارد. در سطح منطقه‌ای نیز بازار مصرف کالای منطقه اهمیت بیشتری را در بین قدرت‌های منطقه‌ای برای تاجیکستان و قرقیزستان دارد.

آسیای مرکزی بازار مصرف سرمایه و تکنولوژی

کشورهای در حال توسعه معمولاً به اقتصادهای «فقیر از نظر سرمایه» یا «با پس انداز اندک» و یا با «سرمایه‌گذاری نازل» معروف هستند. در این کشورها نه تنها ذخایر جاری سرمایه، بلکه نیروی تمرکز سرمایه نیز بسیار نازل است. با نرخ پس انداز جاری در این کشورها به زحمت می‌توان حتی مخارج استهلاک یا تعویض کالاهای سرمایه‌ای موجود را برآورده ساخت. علاوه بر کمبود پس انداز و سرمایه‌گذاری در این کشورها، به علت نازل بودن کارایی سرمایه به دلیل عقب‌ماندگی تکنولوژیک، استفاده مطلوب از سرمایه‌های موجود با نرخ نازلی صورت می‌گیرد؛ لذا سرمایه‌های خارجی نه تنها وسیله‌ی موثری در غلبه بر مشکل کمبود سرمایه، بلکه حربه‌ی مناسبی برای چیره شدن بر مشکل عقب‌ماندگی تکنولوژیک است. واردات کافی سرمایه‌های فیزیکی و مالی همراه خود نحوه‌ی استفاده از تکنولوژی مدرن‌تر در تولید، پرسنل ماهر و متخصص، تجربیات سازمانی، اطلاعات در مورد بازارهای فروش، روش‌های پیشرفته تولید و غیره را به دنبال دارد (قره‌باغیان، ۱۳۷۳: ۷۹۶).

جمهوری‌های آسیای مرکزی نیز از این قاعده مستثنی نیستند و به دنبال واردات سرمایه (خصوصی و دولتی) هستند. بیش از ۸۵ درصد سرمایه‌گذاری خارجی در آسیای مرکزی متعلق به کشور قزاقستان است. جلب سرمایه‌گذاری خارجی جزء لاینفک استراتژی سرمایه‌گذاری جمهوری قزاقستان است که هدف آن هماهنگ سازی مشارکت خارجی‌ان برای رسیدن به اهداف اقتصادی ملی می‌باشد (حاجی میرزایی و علم‌الهدی، ۱۳۸۶: ۲۲). یکی از زمینه‌های سرمایه‌گذاری در آسیای مرکزی پروژه‌های نفت و گاز، مخصوصاً در کشورهای ترکمنستان و ازبکستان و قزاقستان، می‌باشد. روسیه از کشورهای فعال در این زمینه می‌باشد. با روی کار آمدن پوتین و افزایش قیمت نفت در سال ۲۰۰۰ اهمیت منابع انرژی آسیای مرکزی برای روسیه افزایش یافت. پیامد این امر، افزایش فعالیت شرکت‌های روسی در قزاقستان، ازبکستان و ترکمنستان بود (Paramanov & Stokov: 2008: 1).

جدول ۸. درصد سوالات تحقیق برای سطوح مختلف

سطح جهانی					سطح فرامنطقه‌ای					سطح منطقه‌ای					سوالات
کاملاً مخالفم	مخالقم	بی‌نظر	موافقم	کاملاً موافقم	کاملاً مخالفم	مخالقم	بی‌نظر	موافقم	کاملاً موافقم	کاملاً مخالفم	مخالقم	بی‌نظر	موافقم	کاملاً موافقم	
۸/۰	۳۴/۰	۶/۰	۳۲/۰	۲۰/۰	۸/۰	۳۴/۰	۶/۰	۳۸/۰	۱۴/۰	۸/۰	۴۰/۰	۰/۶	۴۶/۰	۰/۰	تأثیر انطباق آسیای مرکزی بر قلمرو هارتلند مکیندر در رقابت
۰/۰	۰/۰	۱۲/۰	۶۸/۰	۲۰/۰	۰/۰	۰/۰	۲۴/۰	۰/۰۵۶	۲۰/۰	۰	۱۰/۰	۴۰/۰	۴۴/۰	۰/۶	تأثیر ترس اعضای شانگ‌های از حضور اعضای ناتو در منطقه
۰/۰	۲۰/۰	۰/۰	۶۰/۰	۲۰/۰	۰/۰	۱۸/۰	۲/۰	۶۰/۰	۲۰/۰	۸/۰	۸/۰	۱۴/۰	۶۴/۰	۶/۰	تأثیر موقعیت ارتباطی آسیای مرکزی در رقابت
۰/۰	۰/۰	۲۴/۰	۵۶/۰	۲۰/۰	۰/۰	۰/۰	۸/۰	۸۶/۰	۶/۰	۰/۰	۰/۰	۲۲/۰	۷۲/۰	۶/۰	تأثیر انگاره تهدید و همجواری در رقابت
۰/۰	۰/۰	۱۶/۰	۶۴/۰	۲۰/۰	۰/۰	۰/۰	۴/۰	۷۴/۰	۲۲/۰	۰/۰	۱۰/۰	۲۰/۰	۶۴/۰	۶/۰	تأثیر عامل دستیابی به منابع نفت در رقابت
۰/۰	۰/۰	۱۲/۰	۷۶/۰	۱۲/۰	۰/۰	۰/۰	۴/۰	۷۲/۰	۲۴/۰	۰/۰	۱۰/۰	۱۴/۰	۶۴/۰	۱۲/۰	تأثیر عامل دستیابی به منابع گاز در رقابت
۰/۰	۰/۰	۸/۰	۶۶/۰	۲۶/۰	۰/۰	۰/۰	۱۶/۰	۷۲/۰	۱۲/۰	۰/۰	۰/۰	۱۶/۰	۷۲/۰	۱۲/۰	تأثیر عامل امنیت مسیرهای انتقال انرژی در رقابت
۰/۰	۰/۰	۱۴/۰	۵۲/۰	۳۴/۰	۰/۰	۰/۰	۲۲/۰	۶۰/۰	۱۸/۰	۰/۰	۰/۰	۳۸/۰	۵۶/۰	۶/۰	تأثیر عامل حمایت از عبور مسیرهای انتقال انرژی از کشور متحد استراتژیک
۰/۰	۸/۰	۴۴/۰	۴۸/۰	۰/۰	۰/۰	۸/۰	۲۸/۰	۶۰/۰	۴/۰	۰/۰	۶/۰	۲۲/۰	۷۲/۰	۰/۰	تأثیر عامل صرفه‌جویی در مقیاس و هزینه در مسیرهای انتقال انرژی در رقابت
۳۸/۰	۵۴/۰	۸/۰	۰/۰	۰/۰	۶/۰	۴۰/۰	۰/۰	۵۴/۰	۰/۰	۶/۰	۵۰/۰	۱۶/۰	۲۸/۰	۰/۰	تأثیر عامل مذهب در رقابت
۲۴/۰	۴۶/۰	۲۶/۰	۴/۰	۰/۰	۶/۰	۲۰/۰	۲۶/۰	۴۸/۰	۰/۰	۶/۰	۰/۰	۲/۰	۷۲/۰	۲۰/۰	تأثیر عامل قومیت در رقابت
۱۸/۰	۷۰/۰	۱۲/۰	۰/۰	۰/۰	۶/۰	۴۰/۰	۱۴/۰	۳۶/۰	۴/۰	۶/۰	۴۴/۰	۱۶/۰	۳۴/۰	۰/۰	تأثیر عامل نژاد در رقابت
۳۰/۰	۵۶/۰	۱۴/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۱۴/۰	۲۶/۰	۶۰/۰	۰/۰	۰/۰	۲۴/۰	۱۸/۰	۵۸/۰	۰/۰	تأثیر عامل زبان در رقابت
۰/۰	۲۶/۰	۸/۰	۶۶/۰	۰/۰	۰/۰	۱۸/۰	۸/۰	۶۸/۰	۶/۰	۰/۰	۶/۰	۲۴/۰	۷۰/۰	۰/۰	تأثیر عامل بازار کالاهای مصرفی در رقابت
۰/۰	۳۲/۰	۲۰/۰	۴۶/۰	۲/۰	۰/۰	۲۰/۰	۸/۰	۶۸/۰	۴/۰	۰/۰	۱۲/۰	۳۲/۰	۵۶/۰	۰/۰	تأثیر عامل بازار مصرف تکنولوژی در رقابت
۰/۰	۱۸/۰	۳۰/۰	۳۰/۰	۲۲/۰	۰/۰	۲۰/۰	۱۸/۰	۵۶/۰	۶/۰	۰/۰	۶/۰	۲۸/۰	۶۴/۰	۲/۰	تأثیر عامل بازار مصرف سرمایه در رقابت

جدول ۹. آزمون T تک نمونه‌ای در سطوح مختلف

سطح منطقه‌ای				سطح فرمانطقه‌ای				سطح جهانی				سوالات
اختلاف میانگین	سطح معناداری	انحراف معیار	میانگین	اختلاف میانگین	سطح معناداری	انحراف معیار	میانگین	اختلاف میانگین	سطح معناداری	انحراف معیار	میانگین	
۰/۲۲۰۰۰	۰/۰۰۰	۱/۳۲۹۲۶	۳/۲۲	۰/۱۶۰۰۰	۰/۳۷۶	۱/۲۶۷۴۹	۳/۱۶	-۰/۱۰۰۰	۰/۵۲۱	۱/۰۹۲۶۵	۲/۹	تأثیر انطباق آسیای مرکزی بر قلمرو هارتلند مکیندر در رقابت
۱/۰۸۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۵۶۵۶۹	۴/۰۸	۰/۹۶۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۶۶۸۸۴	۳/۹۶	۰/۴۶۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۷۶۱۵۸	۳/۴۶	تأثیر ترس اعضای شانگهای از حضور اعضای ناتو در منطقه
۰/۸۰۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۹۸۹۷۴	۳/۸	۰/۸۲۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۹۶۲۳۵	۳/۸۲	۰/۵۲۰۰۰	۰/۰۰۱	۱/۰۱۴۹۹	۳/۵۲	تأثیر موقعیت ارتباطی آسیای مرکزی در رقابت
۰/۹۶۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۶۶۸۸۴	۳/۹۶	۰/۹۸۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۳۷۷۴۲	۳/۹۸	۰/۸۴۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۵۰۹۵۰	۳/۸۴	تأثیر انگاره تهدید و همجواری در رقابت
۱/۰۴۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۶۰۴۷۴	۴/۰۴	۱/۱۸۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۴۸۱۹۲	۴/۱۸	۰/۶۶۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۷۴۵۳۳	۳/۶۶	تأثیر عامل دستیابی به منابع نفت در رقابت
۱/۰۰۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۴۹۴۸۷	۴/۰	۱/۲۰۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۴۹۴۷۸	۴/۲	۰/۷۸۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۷۸۹۹۹	۳/۷۸	تأثیر عامل دستیابی به منابع گاز در رقابت
۱/۱۸۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۵۶۰۲۵	۴/۱۸	۰/۹۶۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۵۳۲۹۹	۳/۹۶	۰/۹۶۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۵۳۲۹۹	۳/۹۶	تأثیر عامل امنیت مسیرهای انتقال انرژی در رقابت
۱/۲۰۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۶۷۰۰۶	۴/۲	۰/۹۶۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۶۳۷۶۰	۳/۹۶	۰/۶۸۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۵۸۶۹۳	۳/۶۸	تأثیر عامل حمایت از عبور مسیرهای انتقال انرژی از کشور متحد استراتژیک
۰/۴۰۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۶۳۸۸۸	۳/۴	۰/۶۰۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۶۹۹۸۵	۳/۶	۰/۶۶۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۵۹۲۸۱	۳/۶۶	تأثیر عامل صرفه‌جویی در مقیاس و هزینه در مسیرهای انتقال انرژی در رقابت
-۱/۳۰۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۶۱۴۴۵	۱/۷	۰/۰۲۰۰۰	۰/۸۹۸	۱/۰۹۷۱۲	۳/۰۲	-۰/۳۴۰۰۰	۰/۰۱۶	۰/۹۶۰۶۵	۲/۶۶	تأثیر عامل مذهب در رقابت
-۰/۹۰۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۸۱۴۴۱	۲/۱	۰/۱۶۰۰۰	۰/۲۴۲	۰/۹۵۵۳۳	۳/۱۶	۱/۰۰۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۸۸۰۶۳	۴/۰۰	تأثیر عامل قومیت در رقابت
-۰/۰۶۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۵۴۹۹۵	۱/۹۴	-۰/۰۸۰۰۰	۰/۶۰۴	۱/۰۸۴۹۶	۲/۹۲	-۰/۲۲۰۰۰	۰/۱۲۵	۰/۹۹۵۷۱	۲/۷۸	تأثیر عامل نژاد در رقابت
-۱/۱۶۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۶۵۰۲۷	۱/۸۴	۰/۴۶۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۳۴۲۹	۳/۴۶	۰/۳۴۰۰۰	۰/۰۰۷	۰/۸۴۷۸۱	۳/۳۴	تأثیر عامل زبان در رقابت
۰/۴۰۰۰۰	۰/۰۰۲	۰/۸۸۰۶۳	۳/۴	۰/۶۳۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۸۵۴۵۲	۳/۶۲	۰/۶۴۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۵۹۷۹۶	۳/۶۴	تأثیر عامل بازار کالاهای مصرفی در رقابت
۰/۱۸۰۰۰	۰/۱۷۲	۰/۹۱۸۹۶	۳/۱۸	۰/۵۶۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۸۶۰۹۴	۳/۵۶	۰/۴۴۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۷۰۴۵۰	۳/۴۴	تأثیر عامل بازار مصرف تکنولوژی در رقابت
۰/۵۶۰۰۰	۰/۰۰۰	۱/۰۳۳۳۲	۳/۵۶	۰/۴۸۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۸۸۶۱۷	۳/۴۸	۰/۶۲۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۶۳۵۳۵	۳/۶۲	تأثیر عامل بازار مصرف سرمایه در رقابت

یافته‌های میدانی

روش پرسشنامه‌ای یکی از روش‌های بسیار متداول در گردآوری اطلاعات میدانی است که امر گردآوری اطلاعات را در سطح وسیع، امکان‌پذیر می‌سازد. در این راستا جمع آوری اطلاعات در این تحقیق به صورت زیر عمل شده است: پرسشنامه ارائه شده برای گردآوری اطلاعات شامل ۱۶ سوال می‌باشد که این پرسش‌ها بر اساس فرضیات تحقیق به صورت سوالات طیفی که به سوالات نگرش سنج معروفند و تعداد گزینه‌ها در چهارچوب طیف پنج گزینه‌ای طراحی شده است. تعداد حجم نمونه ۵۰ نفر بود که این پرسشنامه‌ها به صورت کامل توسط متخصصین آسیای مرکزی تکمیل شد و در نهایت به عنوان یافته‌های تحقیق مورد ارزیابی و تحلیل قرار گرفت. نتایج حاصل از درصد سوال‌ها در جدول ۹ و آزمون فرضیات پژوهش به صورت تک به تک به کمک آزمون T تک نمونه‌ای در جدول ۱۰ آمده است.

تحلیل فرضیات: آماره‌های توصیفی هر یک از فرضیات در هر سطح در جدول زیر آمده است. در جدول ۱۰ از طریق آزمون t-test معناداری هر یک از فرضیات در سطح ۰/۰۵ مورد بررسی قرار گرفته است.

جدول ۱۰. آماره‌های توصیفی برای هر فرضیه

فرضیات	حجم نمونه	میانگین	انحراف معیار	سطح معناداری	اختلاف میانگین
فرض یک در سطح منطقه‌ای	۵۰	۳/۴۳	۰/۴۸۷۱۸	۰/۰۰۰	۰/۴۳۰۰۰
فرض یک در سطح فرامنطقه‌ای	۵۰	۳/۷۳	۰/۶۶۹۷۵	۰/۰۰۰	۰/۷۳۰۰۰
فرض یک در سطح جهانی	۵۰	۳/۷۶	۰/۷۵۳۲۴	۰/۰۰۰	۰/۷۶۵۰۰
فرض دو در سطح منطقه‌ای	۵۰	۳/۷۲	۰/۷۲۹۵۵	۰/۰۰۰	۰/۷۲۰۰۰
فرض دو در سطح فرامنطقه‌ای	۵۰	۴/۱۹	۰/۴۷۲۶۲	۰/۰۰۰	۱/۱۹۰۰۰
فرض دو در سطح جهانی	۵۰	۴/۰۲	۰/۴۲۸۰۹	۰/۰۰۰	۱/۰۲۰۰۰
فرض سوم در سطح منطقه‌ای	۵۰	۳/۷۶	۰/۴۳۲۵۲	۰/۰۰۰	۰/۷۶۶۶۷
فرض سوم در سطح فرامنطقه‌ای	۵۰	۳/۸۴	۰/۴۶۲۸۶	۰/۰۰۰	۰/۸۴۰۰۰
فرض سوم در سطح جهانی	۵۰	۳/۹۲	۰/۵۱۴۱۵	۰/۰۰۰	۰/۹۲۶۶۷
فرض چهارم در سطح منطقه‌ای	۵۰	۳/۱۹	۰/۶۵۷۱۶	۰/۰۴۱	۰/۱۹۵۰۰
فرض چهارم در سطح فرامنطقه‌ای	۵۰	۳/۱۴	۰/۶۴۷۱۳	۰/۱۳۳	۰/۱۴۰۰۰
فرض چهارم در سطح جهانی	۵۰	۲/۶۲	۰/۵۲۵۵۰	۰/۰۰۰	-۱/۱۰۵۰۰
فرض پنجم در سطح منطقه‌ای	۵۰	۳/۵۶	۰/۴۵۷۹۹	۰/۰۰۰	۰/۵۶۶۶۷
فرض پنجم در سطح فرامنطقه‌ای	۵۰	۳/۵۵	۰/۶۹۲۰۷	۰/۰۰۰	۰/۵۵۳۳۳
فرض پنجم در سطح جهانی	۵۰	۳/۳۸	۰/۷۳۷۷۴	۰/۰۰۱	۰/۳۸۰۰۰

همانگونه که جداول بالا نشان می‌دهد:

- ۱- فرضیه اول تحقیق با عنوان موقعیت جغرافیایی آسیای مرکزی به عنوان یکی از عوامل تأثیرگذار در رقابت قدرت‌ها در منطقه می‌باشد، در هر سه سطح منطقه‌ای، فرامنطقه‌ای و جهانی تایید شد.
- ۲- فرضیه دوم تحقیق با عنوان به نظر می‌رسد منابع انرژی به عنوان یکی از عوامل تأثیر گذار در رقابت قدرت‌ها در منطقه باشد، در هر سه سطح منطقه‌ای، فرامنطقه‌ای و جهانی تایید شد.
- ۳- فرضیه سوم تحقیق تحت عنوان مسیرهای انتقال انرژی یکی از منابع رقابت قدرت‌ها در منطقه است، در هر سه سطح منطقه‌ای، فرامنطقه‌ای و جهانی تایید شد.
- ۴- فرضیه چهارم تحقیق تحت عنوان سازه‌های انسانی یکی از عوامل تأثیر گذار در رقابت قدرت‌ها در منطقه باشد، فقط برای سطح منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای تایید می‌شود و اثرگذاری آن در سطح جهانی فرضیه تحقیق رد شد.
- ۵- فرضیه پنجم تحقیق با عنوان بازارهای مصرف آسیای مرکزی یکی از منابع رقابت قدرت‌ها در منطقه است برای هر سه سطح تایید می‌شود.

نتیجه‌گیری

در این تحقیق ابتدا به بررسی مفهوم فضای جغرافیایی و ارزش‌های حاوی آن پرداخته شد. در بخش بعدی نیز یافته‌های تحقیق در دو بعد میدانی و کتابخانه‌ای در رابطه با منابع انرژی، موقعیت جغرافیایی، مسیرهای انتقال انرژی و بازار مصرف ارائه شد. سپس نقش ارزش‌های جغرافیایی آسیای مرکزی در رقابت قدرت‌ها در سطوح مختلف بر اساس یافته‌های کتابخانه‌ای و میدانی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و در نهایت فرضیات مورد آزمون قرار گرفتند.

بر این اساس، با آزمون فرضیه اول- موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی آسیای مرکزی به عنوان یکی از عوامل تأثیر گذار در رقابت قدرت‌ها در منطقه می‌باشد- بر پایه‌ی یافته‌های کتابخانه‌ای و میدانی این نتیجه حاصل شد که موقعیت جغرافیایی آسیای مرکزی در هر سه سطح منطقه‌ای، فرامنطقه‌ای و جهانی عامل رقابت قدرت‌ها در منطقه است.

آزمون فرضیه دوم- به نظر می‌رسد منابع انرژی به عنوان یکی از عوامل تأثیر گذار در رقابت قدرت‌ها در منطقه باشد- بر پایه‌ی یافته‌های کتابخانه‌ای و میدانی بیانگر این است که منابع انرژی منطقه در رقابت قدرت‌ها در سطوح سه‌گانه به جز کشور عربستان تأثیرگذار است.

با آزمون فرضیه سوم- مسیرهای انتقال انرژی یکی از منابع رقابت قدرت‌ها در منطقه است- بر پایه‌ی یافته‌های کتابخانه‌ای و میدانی این نتیجه حاصل شد که مسیرهای انتقال انرژی منطقه در رقابت قدرت‌ها در سطوح سه‌گانه به جز کشور عربستان تأثیرگذار است.

با آزمون فرضیه چهارم- به نظر می‌رسد سازه‌های انسانی به عنوان یکی از عوامل تأثیر گذار در رقابت قدرت‌ها در منطقه باشد- بر پایه‌ی مطالعات میدانی این نتیجه حاصل شد که عامل سازه انسانی فقط برای سطح منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای تایید می‌شود و اثرگذاری آن در سطح جهانی نسبت به دو سطح دیگر اهمیت کمتری دارد. بر پایه‌ی

یافته‌های کتابخانه‌ای نیز این نتیجه حاصل شد که در سطح بازیگران جهانی، عامل سازه انسانی تنها برای روسیه حائز اهمیت است. در سطح بازیگران فرامنطقه‌ای عامل سازه انسانی برای همه بازیگران به جز هند دارای اهمیت است و در سطح منطقه‌ای نیز سازه انسانی برای همه بازیگران عامل رقابت در منطقه می‌باشد.

آزمون فرضیه پنجم- بازارهای مصرف آسیای مرکزی یکی از منابع رقابت قدرت‌ها در منطقه است- بر پایه یافته‌های میدانی بیانگر این است که عامل بازار مصرف منطقه در رقابت قدرت‌ها در سطوح سه‌گانه تأثیرگذار است ولی بیشترین اهمیت را در رقابت سطح منطقه‌ای دارد. یافته‌های کتابخانه‌ای نیز بیانگر این است که بازار مصرف کالای آسیای مرکزی برای قدرت‌های سطح جهانی اتحادیه اروپا، روسیه و چین و برای قدرت‌های سطح فرامنطقه‌ای ترکیه و ایران و برای هر پنج قدرت‌های سطح منطقه‌ای دارای اهمیت می‌باشد. بازار مصرف سرمایه و تکنولوژی آسیای مرکزی نیز برای قدرت‌های فرامنطقه‌ای و سطح جهانی بیشترین اهمیت را دارد.

بنابراین، با توجه به یافته‌های این تحقیق و نتایج حاصل از آن جواب سوال اصلی این تحقیق- کدام فرصت‌ها و ارزش‌های جغرافیایی موجب رقابت قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و جهانی در آسیای مرکزی به عنوان یک فضای جغرافیایی واحد شده است؟- به این صورت تبیین می‌شود که مهم‌ترین ارزش‌های جغرافیایی فضای آسیای مرکزی که موجب رقابت قدرت‌ها در سطح منطقه‌ای، فرامنطقه‌ای و جهانی می‌شود موقعیت جغرافیایی، منابع انرژی، مسیرهای انتقال انرژی و بازار مصرف و سازه انسانی آسیای مرکزی می‌باشند.

منابع

- ۱- احدی، افسانه. (۱۳۸۵)، «فرصت‌های ایران در همکاری با کشورهای فارسی زبان»، تهران: معاونت پژوهش‌های سیاست خارجی/گروه مطالعات استراتژیک.
- ۲- احمدی، حمید. (۱۳۷۹)، «قومیت و قوم‌گرایی در ایران»، تهران: فصلنامه مطالعات ملی.
- ۳- احمدیان شالچی، نسرين. (۱۳۷۸)، «دیار آشنا (ویژگی‌های جغرافیایی کشورهای آسیای مرکزی)»، مشهد: آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
- ۴- ایوبی، حجت‌الله. (۱۳۷۷)، «شکاف‌های قومی و خشونت در پیکارهای سیاسی»، فصلنامه مطالعات راهبردی.
- ۵- برتون، رولان. (۱۳۸۰)، «جامعه‌شناسی سیاسی»، ترجمه: ناصر فکوهی. تهران: نشر نی.
- ۶- پالمر، مارتین و سولوموز، جان. (۱۳۸۱)، «مطالعات قومی و نژادی در قرن بیستم»، ترجمه: پرویز دلیرپور و سیدمحمدکمال سروریان. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- ۷- تقوی اصل، سید عطا. (۱۳۷۹)، «ژئوپلیتیک جدید ایران: از قزاقستان تا گرجستان»، تهران: چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- ۸- تقوی، اکبر. (۱۳۷۳)، «جمهوری‌های آسیای میانه»، تهران: اداره چاپ و نشر سازمان عقیدتی سیاسی نیروی انتظامی.
- ۹- حاجی میرزایی، سید محمدعلی و علم‌الهدی، ندا. (۱۳۸۶)، «گزارش کشوری انرژی قزاقستان»، پژوهشکده اقتصاد انرژی، گروه پژوهشی کشورهای نفتی و شرکت‌های ملی و بین‌المللی، موسسه مطالعات بین‌المللی انرژی.
- ۱۱- حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۸۵)، «اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک»، مشهد: انتشارات پاپلی (وابسته به پژوهشکده امیرکبیر جهان).
- ۱۲- حافظ نیا، محمدرضا و کاویانی راد، مراد. (۱۳۸۳)، «افق‌های جدید در جغرافیای سیاسی»، تهران: انتشارات سمت.
- ۱۳- دریابار، سیاوش. (۱۳۸۳)، «نکا- ری، برگ برنده ایران در بازی بزرگ. نفت و انرژی: امروز و فردا»، مجموعه مقالات نفت و انرژی. انتشارات گلبان.
- ۱۴- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۶۶)، «لغت نامه»، جلد ۶. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۱۵- زاهدی، محمد جواد. (۱۳۸۵)، «توسعه و نابرابری»، تهران: انتشارات مازیار.
- ۱۶- سینگ روی، مینا. (۱۳۸۰)، «علائق ژئواستراتژیک هند در آسیای مرکزی»، ترجمه: اسماعیل شفیعی. فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۳۶.
- ۱۷- شمس دولت آبادی، سید محمود رضا. (۱۳۸۶)، «علائق ژئوپلیتیک و استراتژی ملی. مورد: ایران نسبت به آسیای مرکزی». پایان نامه دکترا، رشته مدیریت دفاع ملی، به راهنمایی محمدرضا حافظ نیا. تهران: دانشگاه دفاع ملی.

- ۱۸- طباطبایی، زهرا. (۱۳۸۳)، «تحلیل ژئوپلیتیکی مسیرهای انتقال انرژی دریای خزر»، پایان نامه ارشد، رشته جغرافیای سیاسی، به راهنمایی پیروز مجتهدزاده. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- ۱۹- فرگوسن، جی. پی. گلد. (۱۳۸۵)، «نظریه اقتصاد خرد»، جلد دوم. ترجمه: محمود روز بهان. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- ۲۰- قره‌باغیان، مرتضی. (۱۳۷۳)، «اقتصاد رشد و توسعه»، جلد دوم. نشر نی.
- ۲۱- کولایی، الهه. (۱۳۷۶)، «سیاست و حکومت در آسیای مرکزی»، تهران: انتشارات سمت.
- ۲۲- کولایی، الهه. (۱۳۸۵)، «سیاست و حکومت در فدراسیون روسیه»، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- ۲۳- کولایی، الهه. (۱۳۸۸)، «بازی بزرگ جدید در آسیای مرکزی»، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.
- ۲۴- کی، جی، هالسی. (۱۳۷۳)، «مبانی تحلیل سیاست بین‌الملل»، ترجمه: بهرام مستقیمی و مسعود طارم سری. تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
- ۲۵- گروه مولفین. (۱۳۷۳)، «ماهیت تحولات در آسیای مرکزی و قفقاز»، تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- ۲۶- مجتهدزاده، پیروز و عسگری، سهراب. (۱۳۸۵)، «جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک (مبانی و ایران)»، تهران: انتشارات پیام نور.
- ۲۷- مریدی، سیاوش و نوروزی، علیرضا. (۱۳۷۳)، «فرهنگ اقتصادی»، تهران: موسسه کتاب پیشبرد و انتشارات دانشگاه.
- ۲۸- منون، راجان. (۱۳۷۶)، «امنیت آسیای مرکزی بعد از فروپاشی شوروی»، ترجمه: منوچهر شجاعی. تهران: اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۱۱۶-۱۱۵.
- ۲۹- واعظی، محمود. (۱۳۸۷)، «ژئوپلیتیک بحران در آسیای مرکزی و قفقاز (بنیان‌ها و بازیگران)»، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.

30- Paramanov, Vladimir and Aleksey Stokov, (2008), "*Russia Oil and Gas Projects and Investments in Central Asia*", UK: Published by Defense Academy of the United Kingdom.

31- k. n, Pandita. (2009), "Radical Islam in Central Asia": <http://www.kashmirherald.com/featuredarticle/radicalislam.html>

32- Central Intelligence Agency (CIA), (2009), "The World Fact Book: Turkmenistan- Uzbekistan, Kyrgyzstan, Kazakhstan, Tajikistan", <http://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kz.html>.

33- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kg.html#top>

34- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ti.html>

35- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tx.html>

36- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html>

37- ITC: <http://www.trademap.org>

38- http://www.eia.doe.gov/country/country_energy_data.cfm?ffips=KG

39- http://www.eia.doe.gov/country/country_energy_data.cfm?ffips=KZ

40- http://www.eia.doe.gov/country/country_energy_data.cfm?ffips=UZ

41- http://www.eia.doe.gov/country/country_energy_data.cfm?ffips=TI

42- http://www.eia.doe.gov/country/country_energy_data.cfm?ffips=TX

Archive of SID